

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47

Aralık 2016 December 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRK ROMANINDA (1960-80) BOŞANMA VE KADIN*
DIVORCE AND WOMEN IN THE TURKISH NOVEL (1960-1980)

Mehmet Bakır ŞENGÜL**

Öz

Türk romanda, başlangıcından itibaren, kadınlarla ilgili temalar genişçe bir yer tutar. Özellikle kadın ve kadının bireysel arayışlarını odağa alan yazarlar, kadınları çoklu bakış açısına göre ele almışlardır. Bu yazarların romanlarında kadının boşanması konusuna da yer verilmiştir. Kadının birey olarak toplumda en fazla mağdur edildiği bir alan olarak karşımıza çıkan boşanma, romanlarda reel gerçeklikle paralel bir seyir izler. Ekonomik kurumların tamamen eril kimliklerde toplandığı ataerkil toplum yapısında kadın, erkeğe bağımlıdır. Romanlarda bu bağımlılığın kadının toplumsal yaşamda özgür bir birey olarak yer edinmesini engellediği üzerinde durulmuştur. Kadını adeta bir nesne olarak gören eril bakış, çoğunlukla ya kadını aldatmakta ya da kadına şiddet uygulamaktadır. Bu durumda romanların kadın kişileri bir yol ayrımıyla karşı karşıya kalır. Ya yaşadıklarına katlanacaklar ya da boşanıp özgür bir birey olarak yeni bir hayata başlayacaklardır.

Anahtar Kelimeler: Türk Romanı, Gelenek, Aldatılmak, Boşanma, Dul Kadın.

Abstract

Themes related to women holds a place significantly in the Turkish novel from the beginning. In particular, the authors focus on women and women's individual pursuit; furthermore, for females to have discussed according to multiple viewpoints. The authors of the novels have argued on the subject of divorce. The topic of divorce in the novels that the area of the women has mostly been aggrieved in society traces a parallel trend in real reality. Women are dependent on men in which grouped in the masculine identity of economic institutions in a patriarchal society. It has discussed in the novel that this dependence has led to being women as individuals in a free society. The masculine point of view is mostly either lied to the women or violence against the women. In this case, the women character of the novels faced to crossroads that either they endure what they are going through or they divorce then they will start a new life.

Keywords: Turkish Novel, Custom, To Be Cheated, Divorce, Widow.

Giriş

Boşanma, evli bireylerin evlilik ilişkilerini bitirmeleridir. Boşanma gerekçeleri arasında şiddet, şiddetli geçimsizlik ve eşlerden birinin diğeri aldatması sayılabilir. "Türkiye'de de son yıllarda boşanma oranında büyük artışlar olduğu görülmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1990'lı yıllardan başlayarak boşanma oranının giderek artmıştır. 2011 yılında boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre %1,3 artarak 120.117'ye yükselmiştir. Kaba boşanma hızı 2011 yılında binde 1,62 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizdeki boşanma oranlarının henüz ABD ve birçok Avrupa ülkesine kıyasla çok düşük olduğu görülmektedir".¹ Nilgün Öngider, ABD'de 19. yüzyılın ortalarına kadar boşanma oranı % 5 civarındayken son yıllarda evliliklerin yarısının boşanmayla sonlandığını belirtmektedir. Türkiye'nin modern illerindeki boşanma oranlarının kırsal kesimlere göre daha fazla olması, modern yaşamın boşanmaları arttırdığını ve hızlandırdığını göstermektedir.

Ekonomik şartlar ve geleneklerin temel belirleyici olduğu boşanmalarda, ekonomik anlamda erkeğe bağımlı kadınların daha fazla mağdur oldukları söylenebilir. Çevresel faktörlerin ve ekonomik ihtiyaçların olumsuz baskısı altında kalan dul kadın, kendisini çalışma hayatının ortasında bulabilmektedir.

Tanzimat dönemi Türk romanda boşanma yazarlar tarafından uygun görülmeyen bir davranış olarak yansıtılmıştır. Bu yaklaşım, dönemin toplumsal yapısıyla ilgilidir. Fatma Aliye Hanım (1962-1936)'ın en önemli romanı olan *Muhadarat* (1892), kadınların hem aile içinde hem de sosyal hayatta karşılaştıkları sorunları odağa almıştır. Bu sorunlardan biri de çok eşlilik. Romanın odak kişisi Fazıla, Remzi'yle evli genç bir kadındır. Remzi'nin yeniden evlenmek istemesi üzerine Fazıla, boşanmak ister fakat hem üvey anneden dolayı hem de babasının isteksizliğinden dolayı baba evine dönmesi mümkün olmaz. Toplumun da boşanmış kadına bakışının olumsuz olması da Fazıla için ayrı bir baskı unsurunu oluşturur. Bir çıkmaza

* Bu makale ilgili doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Bkz.; Mehmet Bakır Şengül, Türk Romanında Feminizm (1960-80), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2015, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

** Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı.

¹ Nilgün Öngider (2013). "Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*; 5(2), s. 142, doi: 10.5455/cap.20130510.

sürüklenen genç kadın, intihar etmeyi düşünse de inançlarından dolayı bu düşüncesini gerçekleştirmez. Bu romanda ayrıca gerçekleşen çeşitli boşanma hadiselerine de yer verildiği görülür.

Türk romanının önemli ismi Halit Ziya (1966-1945)'nin romanlarında da boşanma hadisesine yer verilmiştir. Yazarın *Kırık Hayatlar* (1902) romanında da erkeklerin yeniden evlenmek istemesi üzerine boşanmak isteyen ve boşanan kadınlar karşımıza çıkar. Roman kişilerinden Andelip Bacı, kocasının yeniden evlenmek istemesi üzerine boşanır. Ancak yeniden evlenmesi mümkün olmayınca da boşandığına pişman olur.

Kırık Hayatlar romanında birçok mutsuz evlilik örneklerine yer verilmiştir. Bu evliliklerde temel problem erkeklerin ya yeniden evlenmek istemeleridir ya da başka kadınlarla gönül eğlendirmeleridir. Bu durumda aldatılan kadınlardan, 'namuslu bir kadın' olarak koca evinde kalmaları istenir. Kimisi çocuklu da olan bu kadınlar, kendilerinden ziyade çocuklarını düşünmek zorunda bırakılmışlardır.

Türk romanının 1960-80 aralığında boşanan kadınların sonraki yaşamlarında evlilikten ve erkeklerden uzaklaştıkları görülür. Ancak, boşanan genç kadınlar evlilikleri dolayısıyla ara verdikleri okullarına dönerler. Böylece hayatı tek başlarına yüklenebilecekleri bir rolü benimsediklerini göstermiş olurlar.

Romanlarda boşanan kadınların erkekler için kolay elde edilebilir bir pozisyonda oldukları üzerinde de durulur. Sahipsiz kalan dul kadının ekonomik ihtiyaçlarını karşılama noktasında işbirliğine gitmeyi teklif eden erkek, kadın bedenini bir cinsel nesneye dönüştürmek amacındadır aslında.

Romanların boşanmayla ilgili en dikkat çeken taraflarından biri de çocukların durumudur. Çocuklarını sahiplenen kadın, ekonomik açıdan daha fazla sıkıntıyla karşı karşıyadır. Çocuklu kadın, çocuksuz kadına göre boşanma kararını daha zor alabilmektedir. Boşanmalarda, çocukların duygusal olarak çok fazla etkilenmeleri, kadınların boşanma kararı almalarındaki önemli bireysel ve çevresel engellerdendir. Yazarların bu yaklaşımı, boşanmanın sadece eşlerle ilgili bir süreç olmadığını göstermeye dönüktür. Romanlarda çocuk konusuyla ilgili en dikkat çeken konulardan biri de kimi eğitilmiş kadınların çocuğunun sorumluluğunu babaya bırakarak geleneksel annelik refleksinden uzaklaşmasıdır.

1. Toplumda Boşanmış Kadın Algısının Neden Olduğu Kadındaki Kısırlılığın

Dul kadının toplumun gözünde her türlü cinsel arzuya cevap verecek savunmasız bir pozisyonda görülmesi, kadının kişisiz bir varlık olarak düşünülmesinin sonucudur. Çünkü dul kadının, kızlar gibi kendisini korumasını gerektirecek 'bekâret' durumu söz konusu değildir. Bu yüzden de 'kolay lokma' olarak görülen dul kadınlar, kadınlar içinde en fazla tacize maruz kalan gruptur.

*Geri Dönülmeyen Yol*² romanında, dul bir kadının erkeklerin gözünde cinsel bir nesne olarak görülmesi teması genişçe yer tutar. Romanın odak kişisi Leyla, yirmi sekiz yaşında dul bir kadındır. "*Birkaç yıllık evli iken*" (s.13) kocasını bir trafik kazası sonucu kaybeder. O, dulluğunun çevresindeki erkekleri cezbeden bir tarafı olduğunu bildiğinden, bu durumunu gizlemeye çalışır. Erkeklerin açık hedefi olmamak için başvurduğu bu yol, çok geçmeden fark edilir. Kendisini gören ve görüşmek için randevulaşan Nejat Bey, onun tüm geçmişini araştırır ve dul olduğunu bilmenin rahatlığıyla ona sokulur. Oysa Leyla, Nejat'ın kendisiyle sadece eğlenmek düşüncesinde olduğunu bilmiş olsa onunla ilişkisini sonlandıracaktır. İlk görüşmelerinde Leyla'yı arabasıyla gezdiren Nejat, onu öpünce genç kadın, "*kendini bırakıyor bir an*" (s.19). Leyla'nın tepkisizliğinden cesaret alan Nejat, "*saldırgan bir el alışkanlığıyla bacaklara doğru*" kaymaya başlayınca "*bu saygısız ve yakışsız istek karşısında*" (s.20) genç kadının tepkisi de gecikmez. Anlatıcı, böyle bir durumun açığa çıkmasında Leyla'nın az da olsa suçlu olduğunu sezdirir. "*Daha ilk günden kendini öptüren bir kadın(dır)*" çünkü (s.20). Leyla'nın tepkisi ile karşılaşan Nejat, dul bir kadına toplumsal bakışı yansıtan "*koklanmamış gül değilsiniz*" (s.20) ifadesi ile saldırır. Cinsel bir nesne konumuna indirgenmek istenen genç kadın, dul olduğunu hatırlar. Yazar, erkek egemen toplumun dul kadınlara sürekli olarak dul olduklarını hatırlattıklarını ve bu korkuyla onlardan faydalanmak istediklerini anlatmaktadır. Çünkü erkek, dul kadını "*anlamaya, ilgi(sini) çekmeye*" çalışmadan, "*doğru amacına ulaşmak*" (s.22) düşüncesindedir. Adlandırma stratejisiyle kadınları çeşitli kategorilere ayıran erkek, dul kadının kendisine biçilen cinsel nesne konumunu reddetmesi ve kişiliğiyle var olmaya çalışan tavrı karşısında şaşırır. "*Bir kez evlenmiş, yaşamın açıklıklarını duymuş, tatmışsın. Bu gün bu açıklıkları duymasan şaşılır*" (s.109). Bu diyalog, dul kadına yüklenen rolün kadının gösterdiği davranışlardan ziyade, erkeğin ona yüklediği anlamla ilgilidir. "*Kız olsan sana yaklaşmazdım*" (s.109) diyen erkek, onun bu dul haliyle kendisi için sadece cinsel bir nesne olduğunu gizleme gereği bile duymaz.

Erkeğin yaklaşımının aynısının bir kadın tarafından da ortaya konulması, dulluğun toplumsal hafızadaki konumunu açığa çıkarması açısından önemlidir. Arkadaşı Suzan, Leyla'nın dulluğundan dolayı cinselliği dilediğince yaşayabilecek olmasının onun için bir fırsat olduğunu düşünür.

² Naile Turhan (1979). *Geri Dönülmeyen Yol*, Met/Er Matbaası.

*Genç Kız ve Ölüm*³ romanında da boşanan kadının erkeklerin hedefinde olması konusu işlenir. Ayrıca kadının boşanmayı istemesi durumunda çocuğun caydırıcı bir unsur olarak öne sürülmesi de eleştirilmiştir. Zira bu durum, kadını eve, çocuğa ve kocaya bağlı bir nesne konumuna indirger. Roman kişisi Nuran, her şeye rağmen ayrılmak ister. Onun bu direnci, kadının bireyleşme yolunda adım atmasını haklılaştırmaya dönüktür. Genç kadın, boşanma kararından sonra toplumsal baskıyla yüzleşir. Bu kararından sonra "*utanç*" içinde olması ve geleneksel normlardan korkması, hukuksal zemindeki kadın-erkek eşitliğinin önemsizliğiyle ilgilidir. Çünkü "*evlerin dışında da erkekler egemenliklerini*" sürdürmektedir ve yolda istediği gibi "*bağırın, kavga eden, küfreden, istedikleri yere girip çıkabilen*" (s.87) yine erkeklerdir. Buna karşılık, kadınların erkek korkusundan "*eteklerini sıkı sıkı örttükleri*", onlara "*bulaşmasınlar diye*" gözlerini kaçırdıkları, "*konusurken, gülerken seslerini gizlemeye*" çalıştıkları gerçeği kaçınılmazdır. Erkeğin kadın üzerinde oluşturduğu "*yürürken şöyle, konuşurken şöyle, otururken şöyle, bakarken şöyle*" (s.87) baskısı, kadınların birbirine benzemeleri sonucunu doğurur. Bu benzerlik, daha çok korkuyla şekillenen kadın kimlikleri var etmektedir.

Erkek egemenliğinin ev dışında da devam ettiğinin ön plana çıkarılması, yalnız yaşayan kadınlar için daha zorlu bir yaşamı imler. Çünkü kadınlar, erkekler gibi "*karanlık basınca sokaklarda, kahvelerde, lokantalarda*" (s.86) tek başlarına görünebilme rahatlığına sahip değillerdir. Nuran'ın kocası Cemil, yalnız bir kadının toplumsal algıdaki karşılığını düşündürerek/ hatırlatarak boşanmakla Nuran'ın kendisini tehlikelere attığını söyler. Bir erkek olarak Cemil, Nuray'a karşılaşacağı tehlikelerin erkeklerden kaynaklanacağını ve onun da "*her şeyden önce bir anne*" (s.140) olduğunu unutmamasını ister. Zaten Nuran'ın da boşandıktan sonra çalıştığı işyerindeki erkeklerin bakışlarıyla ona dul bir kadın olduğunu hatırlatması çok zaman almayacaktır. Ona "*bir boşluktan sızmak ister gibi*" (s.99) bakan arkadaşlarının tek amaçları, dul bir kadından faydalanmaktır. Dul kadınların "*çukurdaki kadınlar*" ile eş anlama geldiğini gören Nuran, "*ben bir dul değilim, bir insanım bir insan olarak var olmak istiyorum*" (s.99) biçiminde bağırarak ister. Geleneksel değerlere bağımlı yaşamak, kadının içindeki "*meraki, cesareti, sevgiyi*" yok eder. Önemli olan kadın olmadan önce insan olmaktır.

Nuray İlkin, kadınların yaşadığı acıları, ayrıntılı bir şekilde anlattığı eserde, Nuran'ın bir kadın olarak ister evli ister boşanmış olsun, karşılaşabileceği durumlara yer verir. Bunu aktarırken gazetelerde kadınların yer alma biçimlerine de değinir:

"Kendimi bildim bileli gazeteler, kadınlara karşı girişilen şiddet eylemleri ile doluydu. Bir erkekle görüldüğü için erkek kardeşi ya da babası tarafından öldürülen kadınlar, bir erkekle kaçtığı için yakalanıp sevdiği ile birlikte öldürülen kızlar, tarlada çalışırken bir grup erkek tarafından dağa kaldırılan, dağlarda, yol kenarlarında cesedi bulunan kızlar, kadınlar... Kıskançlık yüzünden kocası tarafından tabancayla, av tüfeğiyle, bıçakla, baltayla, keserle öldürülen kadınlar, evlerinde tek başlarında yaşarken tecavüze uğrayan kadınlar, çok genç yaşta aldatılarak kaçırılan erkeklere satılan, bedenini satarak yaşamaya mahkûm edilen kadınlar" (s.86).

Kadınların gazetelerde yer alma biçimleri cinayet, şiddet, tecavüz, taciz gibi haberler sayesinde. Günümüzde de aynı şekilde devam eden saldırıların medyada karşılık bulması dikkat çekicidir. Bu da kadına yönelik şiddet konusunun toplum gerçekleriyle örtüştüğünü ayrıca, en basit ifadeyle yazarın bu konuda iyi bir gözlemci olduğunu gösterir.

*Üç Yirmidört Saat*⁴ romanında Fatma, yaklaşık olarak bir yıl evli kaldığı Mehmet'ten boşanınca annesi, boşanmış bir kadının ataerkil toplumda 'dul damgasını' almasındaki zorluğa değinir: "*Dul kadınsın, çok gençsin. Herifler arı gibi vızıldamaya başlayacaklar çevrende*" (s.65) diyen anne, dul kadınların dikkat etmemesi halinde erkek bakışın onu "*oruspulaş(tıracağını)*" düşünür. Yirmi beş yaşında dul kalan Fatma, annesi tarafından geleneksel değerlere uygun şekilde uyarılır. Fatma'nın boşanacağı Mehmet de dul kaldığı halde ona herhangi bir yardımının olmayacağını söyleyerek onu bu kararından daha çok ekonomik gerekçelerle vazgeçirmeye çalışır. Görülmektedir ki kadının boşanma kararı almasına en başta ailesi karşı çıkmaktadır. Kadının kendisine bağımlı bir hayat yaşamasını isteyen erkekler de ekonomik güçlerini caydırıcı bir tehdit unsur olarak kullanmaktan çekinmez.

Cahit Uçuk'un *Bıraktığı Yerden*⁵ romanda kocaları tarafından aldatılan üç farklı kadının hikâyesi anlatılmaktadır. Roman, erkeklerin evlilik dışında başka kadınlarla beraber olmasının kadının duygu dünyasında ne türlü tahribatlara neden olduğunu gözler önüne sermektedir.

Aldatılan kadınların çevrelerinde kendilerine destek olabilecek bir yakınlarının olmaması durumuyla, yazarın diğer romanlarında da karşılaşılmaktadır. Bu, yazara aldatılmayı farklı düzlemlerde kurgulama kolaylığı sağlasa da aynı kurgusal temanın tekrarlanması hali romanları zayıflatmıştır. Aynı kurgusal zayıflık, anlatıcının farklı romanlarda ya aldatılan ya da aldatan kadın karakterlerini tek taraflı olarak oluşturmasında da görülür. *Özlem Şarkısı* romanında Gülçin, evli olan Derviş'le ilişki yaşarken

³ Aysel Özakin (1981). *Genç Kız ve Ölüm*, İstanbul: Yazko.

⁴ Peride Celal (1977). *Üç Yirmi Dört Saat*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

⁵ Cahit Uçuk (1973). *Bıraktığı Yerden*, İstanbul: Uçuk Yayınları.

Derviş'in karısına ve kadının iç dünyasına değinilmemiştir. *Bıraktığı Yerden* romanında ise aldatılan Canan, Lerzan, Malike ve Sacide Yenge adlı kadınların yaşadıkları, çoklu bir yaklaşımla gözler önüne serilmiş ve kocalarının kendilerini aldattıkları kadınların profillerine, aldatılma olgusu çerçevesinde sadece adları ve fiziksel görüntüleriyle yer verilmiştir. Aldatılan dört kadının da kocalarını severek evlenmiş olmaları da dikkat çekicidir. Ayrıca modern yaşam biçiminin kadın-erkek ilişkilerini kolaylaştırmasından dolayı, kentlerde boşanma vakalarındaki çokluğa da göndermede bulunulmuştur.

Yazar, romanlarında kadın sorunlarını işlese de genel anlamda aile kurumunun sürdürülmesi gerektiğini belirginleştirir. Bu yüzden kadının aldatılma, erkeğin fiziksel şiddeti dâhil yok sayma/değersizleştirme yaklaşımlarına katlanması gerektiğini bilinçlere yerleştirmeye çalışır. Ancak daha sonraki başlıkta yer vereceğimiz romanın ikincil kişilerinden Lerzan, aldatılmalara son ana kadar sessiz kalmaya çalışmış, kocasıyla evliliğini yürütemeyeceğini anlayınca boşanmıştır. Lerzan, boşandıktan sonra yeni ve mutlu bir yaşam sürdürür. Onun bu şekilde varlığı, kadınlarda karşılaşılan her türlü şiddet karşısında istenildiği takdirde kurtuluşun da olabileceğini gösterir. Yazarın boşanma gibi aile kurumunu sonlandırıcı bir yaklaşımı benimsememesi, onun aile kurumuna olan saygısıyla açıklanabilir.

Bıraktığı Yerden romanının odak kişisi Canan, yazarın önceki romanlarında da bize tanıdık gelen anne ve babasını kaybetmiş bir kadındır. Liseyi bitiren oğlunun trafik kazası sonucu ölmesi, genç kadını yalnızlaştırır. Bu yalnızlık halinde sığındığı kişi kocası Şakir'dir.

Roman, aldatılma olgusunu yaşayan Canan'ın iç dünyasındaki bölünmüşlüğe değinerek başlar. Bu şekildeki girişin, romanı daha çarpıcı kıldığı söylenebilir:

"Niçin niçin? diyordu içinde bir ses, niçin bütün bu olanlar? Yaşayışı boyunca verdiği emekler, bunca çaba. Hepsi hepsi bu sonuç için miydi?" (s.7).

Kocasının kendisini aldattığı kadın, sürekli olarak Canan'ı telefonla aramakta ve bu yolla onu taciz etmektedir. Buna rağmen Canan, yaşadıklarını kimseye söylemez. *"İçi yandı"* halde *"kendi derdin kendine kalsın"* (s.42) diye düşünen kadın, sorununu kimseye paylaşmaz. Kendisi gibi aldatılan arkadaşları Lerzan ve Malike'nin aldatılmışlıklarını söze dökmeleri karşısında da susar. Zaten o, tek acısının ölen oğlu olduğunu söyleyerek aldatılmasını çevresine söylemez. Yaşadıklarını dillendirmeyerek saygınlığını sürdürebileceğini düşünür. Bu yüzden kocasının *"gidişlerine"* ses çıkarmaz ve *"kapı pervazında heykel gibi"* durarak sadece içinden, *"gitme"* (s.47) diyebilmektedir.

Kendi gözleriyle kocasını başka bir kadına sarılı görünce aldatılmayla ilgili şüphesi kalmaz. İç dünyasında tek başına yaşayan Canan, kocasının kendisini küçük düşürdüğü için utanç duymaktadır. Göğsü *"soluksuz"*, nefesi *"yetmez"* kalan Canan, *"yalnızlık, derin, sonsuz bir kimsesizlik"* (s.61) duygusuna kapılır. Buna rağmen o, kocasının *"toplum içinde yüzünü ak eden bir"* kadındır (s.34). Ancak, kocasıyla arasında aşka dair bir şey kalmadığına inanmaya başlar. *"Sevginin, aşkın yanında ihanetin"* yerinin olmayacağını düşünür. *"Güzel, kutsal beraberlikleri"* (s.62) kocasının başka bir kadınla olmasıyla noktalanmıştır çünkü.

Yazarın, kadınlık ve sanatsal duyarlılık açısından ideal bir portre olarak karşımıza çıkardığı Canan, gözleriyle kocasının kendisini aldattığını defalarca görmesine, kocasının da bu durumu saklamamasına rağmen herhangi bir tepki geliştirmez. Çünkü o, *"bırakma eşini, aşını, yuvanı"* (s.62) diyen bir geleneğin temsilcisidir. Cahit Uçuk, geleneksel kadınlığın temsilcisi olan Canan'ı bu fedakârlığından dolayı yüceltir. Bu yüceltme, kocanın aldatmalarına sessiz kalmasından dolayı değil, kendisini feda etmek pahasına ailesinin bütünlüğünü sağlama gayretlerinden dolayıdır. Bütün kadınlar için, *"çileler renk renk, çeşit çeşit"* olduğundan onun da durumunu kabullenmesi geleneksel forma uygundur. Zaten kocası da evine döndüğünde *"tilki hikâyesi. Dönüp dolaşıp geleceğimiz yer"* (s.71) diyerek yaptıklarını geleneksel ön kabuller çerçevesinde açıklar.

Şakir'in, Canan'ı aldatmasıyla ilgili olarak erkek egemen kültürün kadını ötekileştiren bir bakışın sahibi olduğunu ve yaptıklarının bu gerçeklik üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ifade ettiği paragraf önemlidir.

"-Senin üzülmene hiçbir zaman istemem Canan... Zaten üzülmene için de bir sebep yok ortada. Olsa bile her erkeğin hayatında olağan şeylerdir bunlar... Niçin erkekleri kendi ölçülerine vurur bu kadınlar bilmem ki. Bizler, kadınlara benzemeyiz... mayamız daha başka hamurdan. Ufak tefek kaçamaklar, erkeğe yeni sıçrayışlar için kuvvet verir. Buna ihtiyacımız vardır. Ama bu demek değildir ki evimizden kopacağız. Eşimizden ayrılacak. Aksine daha da güç kazanıyor evimize olan bağlarımız. Bunu anlayamıyor kadınlar" (s.120-121).

Şakir'in hastalığı, Canan'ın Şakir'in sağlığı dışında kalan sorunlarının gereksiz olduğunu ve tüm yaşananların geçmişteki güzel yılların hatırına unutulması gerektiğini düşündürür. Bu tutum, tüm yaşananlara rağmen bir dönüm noktası olsa da Şakir'in sağlığına kavuşmasıyla eski yaşantısına geri dönmesi çok sürmez. Hayatını *"bıraktığı yerden"* (s.92) aynı şekilde devam ettirir. Canan'ın kocasının başında günlerce geçirdiği uykusuz günler, sadece onun fedakâr bir eş olmasıyla açıklanır. Fedakârlık örneği sergileyen Canan'ın yaşadığı ihanet karşısında boşanmayı düşünmemesi, ihaneti kabullenmesi, kocasından başka kimsenin olmamasıyla ilgilidir. İşte bu yüzden o, uzun yılları bulan evliliklerinin kimse tarafından

bozulamayacağını düşünür ve her şeye rağmen kocasını kabullenir. Yazar, Canan ve Şakir evliliğini Canan'ın gösterdiği iyi niyet üzerinden sürdürür. Bu yaklaşım, geleneksel kadın kimliğinin kadını zayıf bir karakter noktasına taşımasıyla ilgilidir. Roman boyunca, kocasının tüm aldatmalarına sessiz kalan Canan'ın kocasına karşı geliştirdiği tek refleksi, sessiz bir şekilde durmak ve bakışlarıyla kocasını sorgulamaktır.

Şakir, metresiyle plajdayken karısının şemsiyesinin başka bir erkekte olduğunu görür ve *“ne ilgin var o adamla”* diye sorduğunda da Canan, *“cevap vermeyecekti bu sorusuna. Kendisi bir başka kadının yanından geliyor, kendisine hesap vermesini istiyordu. Çok komikti bu davranışı”* (s.141).

Kocasının ihanetlerine ve fiziksel şiddetine defalarca maruz kalan arkadaşı Malike, Canan'dan kendisine yol göstermesini ister. Her defasında da Canan'ın *“bir kere daha dene bu adamı Malike'ciğim. Kaybedeceğin bir şey kalmadığına göre”* (s.118) sözleriyle Malike'yi de kendi yaşadığı kadere ortak etmektedir. Canan'ın, canı bir şeye sıkıldığında danışmak için gittiği Sacide Yenge de geleneksel aile kurumunun her şartta sürdürülmesi gerektiğine inanan bir kadındır. Canan, kocası tarafından aldatılan Sacide Yenge karşısında Malike'den farksızdır. Sacide Yenge'ye göre, Şakir *“iyi çocuktur, fakat erkektir o da. Bütün erkekler birbirine benzerler”* çünkü (s.198). Erkeklerin sebep olduğu acılara sessizce katlanılması gerekmektedir. Kimi kadınların kendilerini çocuklarına adanarak bu durumu geçıştirdiklerini ifade eder. Bu edilgen yaklaşım biçimine yabancı olmayan Canan, erkek karşısında edilgen kimliğin temsilcisidir. Erkeğin kendi üzerindeki baskısına, ancak bir heykel gibi durarak tepki gösterebilmiştir.

2. Boşanmanın 'Yeniden' Var Ettiği Kadınlar

Romanlarda genellikle boşanma kararı alan kadınların sonraki yaşamlarında daha sağlıklı kararlar aldıkları görülür. Erkeğin hegemonyasından sıyrıldıktan sonra yaşamın her alanında, tıpkı erkekler gibi, varlığını gösteren kadın kişiler, aynı zamanda kendileriyle aynı kaderi paylaşan gerçek yaşamdaki kadınlar için de örnek olmaktadır.

Bıraktığı Yerden romanın ikincil karakterlerinden olan ve Canan'la aynı kaderi paylaşan Lerzan, özne erkeğin karşısında edilgen kadınlık rolünü kabul etmeyen ve boşanarak yeni bir hayat kuran/ kazanan tek roman kişisidir. Lerzan; Canan, Malike ve Sacide Yenge gibi kocalarının alışkanlık halini kazanmış aldatmaları karşısında kocasının kendisine dönmesini beklemeyerek geleneksel kadınlık davranışı dışında bir kişilik özelliği gösterir.

Romanın hiçbir kadın karakteri, ekonomik özgürlüğünü kazanmış değildir. Bu ekonomik bağımlılık, aslında onların tepkisizliğinin sebeplerinden biridir. Lerzan da ekonomik özgürlüğü olmayan bir kadın olduğu halde, cesaret göstererek boşanma kararı alır. Bu da onun herhangi bir bağla erkeğe bağımlı kalmak istememesiyle açıklanabilir. Lerzan, cinsler arası eşit statüde bir ilişki biçimine ilk adımını atmış olur. Onun sorgulayıcı yaklaşımı, geleneksel kadın kimliğini dönüştürmeye yöneliktir.

Lerzan, kocasının kendisini aldattığı geceler eve gelmemesine kocasının *“gece mesaisine”* (s.13) kaldığını söyleyerek ironik bir yaklaşım sergiler. Bir yıldır kocasının aldatmalarına katlanmasına rağmen ona sadık kalmıştır. Ancak, dayanamayarak *“biz mi kaldık dünyayı düzelterek”* (s.18) diyerek kadınların toplumsal ahlakın yegâne temsilcisi olması anlayışını reddeder. Otuz yıllık evliliğin anlamını bilmeyen bir eşle yaşamaya devam etmesi ihtimalini sorgulamaya başlayan kadın, artık hayatının odağına kendi önceliklerini koymasına gerektiğini öğrenmiş olur. Bu yeni kimlik, erkeğin dış telkin ve yönlendirmelerine açık değildir. Kadının kendi kimlik ve konumuna dönük yaptığı sorgulama, erkeğin de kendi konumunu sorgulaması sonucunu doğurur. Bu da kazanılan kadın kimliğinin kabul görmesi açısından önemlidir.

Otuz üç yaşında olan Mahmut, ölen eşinden sonra on sekiz yaşındaki Lerzan'la evlenir. Lerzan, onun üç yaşındaki kızına gerçek anlamda annelik yapar. Bu fedakâr tutuma rağmen Mahmut'un kendisini aldatmasına şahit olan Lerzan, kocasıyla yüzleşmesinde onun, *“o korkunç maske, o korkutan sindiren maskesini”* (s.19) takarak kendisiyle iletişime geçtiğini görür. O, *“anlamsız bir yaşantı”* olarak tanımladığı gördükleri karşısında Mahmut'un, *“karışamazsın bana karışamazsın, kimseye minnetim yok”* (s.20) biçimindeki tepkisiyle karşılaşır. Oysaki Lerzan, kocasının kumaş fabrikası kurmasında ve fabrikayı geliştirmesinde doğrudan emek harcayarak katkıda bulunmuş bir kadındır. *“Ne gezmek ne sinema, ne tiyatro, ne dışarıda bir yemek. Çalışmak, sadece çalışmak”* (s.20) olan bir hayatı, kocasıyla paylaşmıştır. Bu kazanımlara rağmen atmış üç yaşında olan Mahmut, karısını yirmi iki yaşında bir genç kızla aldatmakta sakınca görmez. Yazar, Mahmut ve Lerzan ilişkisini, geleneksel erkek egemenliği ve kapitalist üretimin eril kimliği üzerinden aktarır. Böylece belirleyici cinsiyetçi ideolojinin erkeği öncelikle eleştirisini yapar. Kadının ekonomik faaliyetlerden çekilmesi ve dışarıda çalışmayarak sadece eviyle ilgilenmesi, onun erkeğin insafına kaldığının yerine geçer. Bu eleştiri, geleneksel eril kimliğin dayandığı ekonomik yapıyla mücadeleyi de ifade eder. Kadının ekonomik olarak inisiyatif almasının hem kadın hem de erkek için daha sağlıklı bir durum açığa çıkaracaktır.

Lerzan, yaşadıkları karşısında kocasından ayrılmasının beklenen bir sonuç olduğunu ve bu yüzden de *“yarından tezi yok iş”* (s.23) arayacağını belirtir. Canan ise Lerzan'dan kocasına *“yumuşak ve sıcak”* (s.29) davranmasını tavsiye ederek her ne şartta olursa olsun, geleceğe yaslanan ve kadının sorumluluğuna

bırakılan ailenin sürdürülmesi gerektiği düşüncesini tekrar eder. Lerzan, kocasının pişmanlığını ifade etmesi ve karşılaştığı geleneksel kadın tepkileri karşısında geri adım atarak boşanma işini askıya almak zorunda kalır.

Lerzan'ın gönlünü aldığı düşünün Mahmut, aynı gece karısıyla birlikte olduğunda karısının adeta kendisi için bir yabancı olduğunu hisseder. *"Yarım, karşılıksız, cevapsız bir birleşme ile sahip ol(ur) karısına"*. Çünkü Lerzan'ın yüreğinde *"her şey bitivermişti(r). Seneler geçecek, Mahmut yaşlanacak, hastalanacak diye içi korkuyla dolan da Lerzan değildi(r) artık. Bir başka, bir tanımadığı kişiydi kendisi de. Ateşli öpüşlerin dolaştığı vücudu mermerden duygusuz, yüreği ısınmayan, kanı kaynamayan bir kadındı(r) şimdi"* (s.31). Bu andan sonra kocasının kendisini aldattığını öğrendiğinde boşanmadığına üzülür. Kocasına karşı duygusal bağı yitiren kırkını aşmış Lerzan, *"acaba yeniden âşık olabilir miyim"* diye düşünür. Severek evlendiği Mahmut, onu yarı yolda bırakmıştır çünkü. *"Sevilmeye, güzel sözlere hasret"* olan Lerzan, kadınların yüreklerinde *"sevilmek özlemi(nin) hiç"* (s.89) bitmediğini hisseder.

Lerzan, uslanmak bilmeyen kocası Mahmut'a *"bir başka kadının koynundan çıkıp benim yatağıma giriyorsun. Tiksiniyorum senden"* (s.106) diyerek avukata başvurur. Avukatın yüklü bir *"tazminat"* talep edebileceği önerisini *"beş parasını istemem"* diyerek reddeder. Bir celsede boşanırlar. Hayatı boyunca sadece eski kocasıyla birlikte olan Lerzan, boşanmasından sonra karşısına çıkan ilkokuldan arkadaşı Esat'la görüşür. Arzuladığı *"sevilmeye"* duygusunu Esat'ta hisseder. Bu yeni süreçte, Lerzan'ın *"yüzü taze, gözleri parıltılı, saçları canlı"* (s.88) bir hal almaya başlar. Esat, ona *"kucak kucak gül"* göndermekte ve onu *"şefkatle, sevgiyle, özlemle"* sarmaktadır. Lerzan'ın yaşadığı coşkuyu hisseden Canan, *"içinden bir şeylerin koptuğunu"* (s.91) hissetmektedir artık.

Lerzan, cesurca bir karar alarak boşanıp hayata yeniden tutunmaya çalışırken çaresizce kocasına sarılan Canan ise ölümü düşünmektedir. Yazar, belki de istemeden erkeğinin aldatmaları karşısında zıt kutuplarda yer alan kadınlardan kişiliğini kurtarıp yeni bir hayata başlayan Lerzan'ın galibiyetini ilan etmektedir. Canan'ın arkadaşı Malike ile konuşması esnasında, *"belki en doğrusunu Lerzan yaptı. Korkusuzca yıktı hayatını. Bir yenisini kurma yolunda"* (s.118) sözleriyle Lerzan'ın tavrının doğruluğu ortaya konulur. Yine yazar, yürümeyen evlilikler ya da affedilmesi mümkün olmayan aldatmalar karşısında, kadının tazminat ya da ekonomik kaygı taşımadan evliliğini sonlandırmasını ve yeni bir hayata başlamak için kendisine fırsat tanınması gerektiğini ortaya koymuştur.

Kocalarının aldattığı dört kadının hikâyesinde boşanma kararı alan ve yeni hayatında mutlu olan Lerzan, romanın en önemli figürlerinden değilse de kadın kimliğini dönüştürmesi ve yüklediği mesajlar açısından çok güçlü bir karakter olarak okurun zihninde yer edinir. Bu anlamda romanın adında ince bir ironi olduğu söylenebilir. *Bıraktığı Yerden* adı, Canan ve Canan gibi kadınlar için evliliklerini kocalarının istediği gibi sürdürmeleri gerektiğini ifade eder. Lerzan için ise evliliğin yürümediği yerde bırakılması anlamındadır.

Afet Ilgaz, *Aşamalar*⁶ romanında, kadının birey olarak toplumda çalışarak statü elde etmesinin daha sonra yapacağı yanlışlıkların telafi edilmesinde önemli bir dayanak olacağını göstermeye çalışır. Statü sahibi kadın, yanlış bir davranış sergilese de toplum içinde daha fazla ve daha çabuk kabul görür.

Romanın çalışan tek kadın karakteri olan Doktor Ferda, yazar Mehmet Meriç'in karısıdır. Doktor Ferda, sürekli olarak eşinden fiziksel ve ruhsal şiddet görmektedir. Mehmet Meriç, karısıyla yemekten karşılarında oturan bir adamın yanına giderek *"oradan bizim hanımla bakışmanız zor oluyor, benim masaya buyurun. Yerimi size terk etmeye seve seve hazırım"* (s.153) der ve bu yolla Ferda'yı *"utanca"* boğar. Mehmet Meriç'in bu tarz yaklaşımı, onların beraber dışarı çıkmalarına engeldir. Nadir de olsa beraber çıktıklarında, *"Ferda bu kez çevresine hiç bakmadan, bastığı yeri bile görmeden, düş içinde yürür gibi yürümeye alış(ır)"* (s.154). Kuşku ve güvensizlik ekseninde fiziksel ve psikolojik şiddete uğrayan Ferda'nın ısrarıyla devam eden evlilikteki bu çelişki, Ferda'nın annesi açısından anlaşılabilir. Anne, *"[n]asıl olur? Zamanımızda, hâlâ... Bir kadının dayak yemesi... Üstelik (Ferda) gibi değerli... Bir işi olan..."* (s.293) kadının, evliliğine katlanması karşısında tepkisini ağlayarak gösterir.

Ferda, bu mutsuz evliliğe eşini sevmesinden dolayı katlanır ve *"onsuz yaşayamam, ondan ayrı yaşayamam"* (s.297) diyerek kocasına bağımlı yaşayan bir karaktere sahip olduğunu belirtir. Anlatıcı, bu evlilikten bir de çocuğu olan Ferda'nın yaklaşımını, *"mülkiyet duygusu"* ile açıklar. Ekonomik özgürlüğü olan Ferda'nın, eşine karşı gösterdiği bu müsamahakâr tutumun kaynağı, bağımlı bir birey olmasından dolayıdır. Şiddete uğrayan ya da şiddeti uygulayanın eğitilmiş olması hiçbir önemi yoktur. Ferda, her şeye rağmen *"dayağı, çamaşırları, annesini, her şeyi unutmus olarak"* (s.298) evliliğini sürdürmek ister. Yazar, *"bir kadının sevdiği erkekten ayrılmaması için ona kölece tapması gerektiği"* (s.291) inancının, kadınları erkek karşısında zayıf bir noktaya sürüklediğini ima eder.

⁶ Afet Ilgaz (1977). *Aşamalar*, İstanbul: Okar Yayınları.

Eğer boşanırsa “pişmanlık, korku, uzaklık ve onu yitirme kaygısı, çocukla yapayalnız kalmanın sorumlulukları” Ferda’yı korkutmaktadır. Mehmet Meriç’in evini sürekli bir biçimde terk etmesi, çocuklarını olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden Ferda, kocası için “keşke ölseydi” (s.514) diyerek bu doğal ayrılığın çocuk üzerindeki olumsuz etkisinin daha az olacağını düşünür. Kızı Söğüt’ün, annesinin arkadaşı Halil Fırat’a “benim babam yok. Sen benim babam olur musun?” (s.511) demesi, Ferda’yı derinden etkiler. Anlatıcı, Çocuğun kadını evliliğe mecbur kılması üzerinde özellikle durur. Çünkü çocuk olgusu, kadının boşanma kararı almasında engelleyici bir rol oynayabilmektedir:

“Gidip ona yalvarmalıyım. Onu zorla getirmeliyim. Çocuğun babasız kalmasında ben suçluyum. Tam onun ruhsal yapısının biçimlendiği bir yaşta, onu ezik ve çarpık duygularla büyümesini önlemeliyim” (s.450) diye düşünen Ferda, “doktor, aydın kadın, okumuş kadın, modern kadın” kimliklerinin önüne kızını koyar ve “evliliğindeki mutsuzluğu veya boşluğu kızıyla doldurarak bu durumun üstesinden gelmek için çaba gösterir ve sabreder”.⁷

Yazar, yaşanan tüm acılara rağmen evlilik kurumunun sürdürülmesi için çaba sarf edilmesi gerektiğini, Ferda üzerinden aktarır. Ferda, evliliğini sonlandırmak için mahkemeye başvurur. Ayrılığın Ferda üzerinden anlatılması, hem duygusal hem ekonomik hem de çevresel şartlarla asıl yüzleşmek zorunda kalanın kadın olmasıyla ilgilidir. Boşanmak için mahkemeye dilekçe veren kişinin de Ferda olması, bir kadın olarak onun toplumda saygın bir birey olmasını sağlamaya dönüktür. Ferda, “bir evde erkeksiz ve yalnız kalabilmeyi de fazla duygulanmadan babasız kalmış bir çocuğa nasıl davranacağını ve bir erkeğin sevgisi yerine konabilecek başka sevgi ve ilgileri” (s.527) öğrenir. Yaşadığı olumsuz evlilikten dersler çıkaran Ferda, boşanmasından bir yıl sonra Özer’le evlenerek hayatına devam eder.

Ferda, yaşadığı acılardan dersler çıkaran ayrıca, meslek sahibi de olan bir roman kişisidir. Yazar, evlilik ve aile kurumuyla ilgili temel yaklaşımını Ferda üzerinden aktarır. Yaşadığı tüm acılara ailesini korumak adına katlanan ve bunda başarılı olamayan bir kadının kişiliğini kaybetmemek adına evliliğini sonlandırması gerektiği vurgulanır. Boşanmadan sonra da Ferda’nın küsmeden hayata devam etmesi ve yeniden evlenmesi önemlidir. Özellikle annenin, çocuk için kendisini adanması anlamına gelen evlenmeme yolunu seçmemesi, kadınların hayatı bir bütün içinde parçalamadan yaşamaları gerektiğine göndermede bulunur.

Melda Onuralp’in iki bölümden oluşan *Adak Mumu*⁸ adlı romanında odak kişi bir kadındır. Roman, Almanya’da başlar ve daha sonra geri dönüşlerle İstanbul’a taşınır.

Adak Mumu romanında Melis Özkaynak adlı genç bir kadının kocası tarafından aldatıldığını zannetmesi sonrasında yaşadıkları anlatılmaktadır. Fransız Lisesi mezunu olan Melis, Almanya’da konservatuar eğitimi almaktadır. Almanya’da karşılaştığı Alessandro adlı İtalyan gence hayatını anlatan genç kadın, genç yaşında evlendiğini ve üç yıl evli kaldıktan sonra şimdilerde dul bir kadın olduğunu söyler. On altı yaşındayken kendisine talip olan Cem adlı bir fabrikatörle dört yıl sonra evlenen genç kadın, kendisi açısından mantık evliliği yapar. Genç kadın, “müstakbel eşinin tahsili, parlak mevkisi ve buna bağlı olarak maddi olanaklarının geniş olmasının yanı sıra, prezantabl ve seçkin görünümünü” (s.36) de düşünerek sevmediği halde Cem’le evlenir. Anlatıcı, Melis üzerinden genç kızların evlilikte duygusal bir yaklaşımdan ziyade, mantıksal bir bakışa sahip olmaları gerektiğini gösterir. Çünkü “bir genç kız kendi çapında hayallerinin prensi sayılabilecek vasıflara haiz bir erkekle karşılaşırsa ona âşık değilse bile âşık olmayı bekleyebilir” (s.36-37). Cem’i sevmeden evlenen Melis, evlilik sürecinde bu eksikliği sanatla uğraşarak doldurmaya çalışır. Sanat uğraşısıyla beraber aralarında bir duygusal ilişkinin gerçekleştiği görülür. Zaten Melis’in evliliğinin ilk dönemleri, “duygu ve cinsel ilişki” (s.39) eksenindedir. Cinselliğin zamanla duygusal bağlara dönüşebileceği düşüncesini savunan anlatıcı, “bir erkeğin başarısının ardında daima bir kadın silüeti” (s.39) belirlediğini öne sürer ve kadına, kocasının yanında, arkasında durarak bir görev yükler.

Yazar, kadın-erkek ilişkisinin rahat olduğu modern ilişkilerde görülebilmesi muhtemel olan mantık evliliğinin karşısına, Anadolu’da gerçekleşen geleneksel evlilikleri koyar. Böylece okurun bu iki evlilik arasında karşılaştırma yapmasını sağlamaya çalışır. “Sevmiş ve kısa bir süre için de olsa sevilmiş” olan geleneksel kadınlar, zamanla “ümitsizlik, çaresizlik ve utanç içinde beşikteki yavrusu uyanmasın diye yorganın altına sığınarak” (s.24) ağlamaktadırlar çünkü. “Köhne hayatları, bir gün ansızın bir erkek eli ve sevgi dolu bakışlarıyla aydınlanıverince” bu kadınların mutlu oldukları sanılsa da aslında bu, geçici bir mutluluktur. Mesela bu kadınların “kendilerine yalnızca ıstırapı reva görmüş erkeğe kin tutmaya cesaretleri bile yoktur” (s.25). Anlatıcı, boşanmanın gerçekleşmesi durumunda “çocuklarıyla ortada bırakılan hemen daima kadınlar” (s.29) olduğunu belirtir. Bu yüzden kadınların ekonomik anlamda kendisine yetecek bir konumda olması gerektiğini savunur. Bu da kadınların iş yaşamında yer almalarıyla mümkündür. Bir de anlatıcı, çocuk söz konusu olduğunda kadınların, erkekler gibi “korkak” olmadıklarını ve “çocuğunu göğsüne bastırarak” (s.29)

⁷ Zehra Yazbahar (2011). “Afet (Muhteremoğlu) Ilgaz’ın Romanlarında Kadın Sorunsalı”, *Turkish Studies*, C. 6/2, s. 1072.

⁸ Melda Onuralp (1978). *Adak Mumu*, İstanbul: Serhat Dağıtım.

hayat mücadelesi verebildiğini göstermiştir. Kadının çocuk konusundaki bu vizyonu, doğalarının güçlü olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Yazar, teorik olarak okunabilecek bu düşüncelerini Melis üzerinden pratik anlamda bir yaşam biçimine dönüştürür. Zamanla kocasını seven Melis, kocasının kendisini başka bir kadınla aldattığı dedikodusuna inanır. O da kocasından intikam almak için Ergün Nuralp ile görüşür. Gerçekleşen trafik kazasıyla ilişkisi açığa çıkan genç kadın, uzun süre hastanede kaldıktan sonra kocasının kendisinden boşanmak istediğini öğrenir. *"Bu rezaletten sonra"* (s.95) Melis'in, Cem'in soyadını taşıması Cem için son derece aşağılayıcı bir durumdur çünkü. Kaza esnasında karnındaki bebeği kaybeden Melis'in bir daha çocuğunun olmayacak olması, onun kendisini *"yarım kadın"* (s.97) hissetmesine neden olur. Zaten doktor da *"bir yuvanın sağlıklı yürümesi çocuk sahibi olmakla"* (s.93) mümkündür diyerek ailenin kurulmasında çocuğun rolünü ifade eder. Ayrıca, çocuk sahibi olmanın gerekliliği geleneksel değerlerin toplumdaki yaygınlığını göstermesi bakımından da önemlidir. Kocasının boşanmak istemesine sessiz kalan Melis; Cem'in kendisini aldattığını, kendisinin ise içinde gelişen öfke nedeniyle Ergün Nuralp'le görüştüğünü söylemez. Yazar, gururlu bir kadın olarak karşımıza çıkardığı Melis'in, gerçekte her kadının karşılaşılabileceği masum bir sebepten dolayı boşanmayla yüz yüze kalabileceğini gösterir. Özellikle boşanma kararından sonra, Cem'in Melis'e *"mücevherlerini, kürklerini bırak"* (s.96) demesi, tüm kadınların boşanma anında ekonomik bir yoksunlukla karşı karşıya kaldıklarını ya da kalabileceklerini gözler önüne sermektedir. Eve ve kocasına bağımlı bir hayat süren kadının, boşanmadan sonra içine düştüğü yalnızlık ve ekonomik yoksunluk, onun kendi beklentilerine yön verecek dayanaklardan yoksun olduğunun yerine geçer.

Melis, kocasının kendisinden kolayca boşanmasını katı bir tutum olarak değerlendirir. Türk toplumunda kadınların *"daima ikinci derecedeki yaratıklar"* olduğunu düşünür. Melis'in zihninden yazarın yaklaşım biçiminin ifadesi olan bu bakış, Türk toplumunda kadınların *"hor görülüp uğursuz sayılmaları"* (s.180) ile ilgilidir. Kadının sessiz kalması gerektiği düşüncesinin, mutlu bir yuvanın şartı olarak zihinlerde yer bulduğunu savunan anlatıcı, bunu *"fanatizm"* olarak niteler. *"Canı isteyince boş ol deyip boşanan, karısı velev ki suç işlemişse nedenlerini kendinde aramayacak kadar dar kafalı ve bağnaz (erkek), sıkıntılarını, sevinçlerini yıllar boyu taşıyan eşine geleceğe ait hiçbir sigortasız, kapı dışarı atmayı toplumun ahlakı ve kendisinin şeref anlayışına halel getirmemesi için elzem saya(r)"* (s.180). Melis, bu anlayışı yıkmak için *"peş parasız"* kalmayı göze alarak kadınların dar bir alana sıkıştırılmalarını kabul etmediğini göstermiş olur. Melis'in bu tutumuna rağmen, boşanma anında beş parasız bir biçimde ortada kalması, ekonomik gücü elinde bulunduran erkek karşısında hukuksal anlamda da savunmasız olmasıyla ilgilidir.

Ayrıca, Melis'in *"toplumda yeni bir dul kadın olarak"* görülecek olması da yüzleşmek zorunda kalacağı başka bir sorundur. Babasının evine dönen genç kadın, komşularından bir kadının *"babasının evinde"* (s.98) neden bu kadar uzun süre kaldığını sorar ve onun boşanmış olmasını bir utanç durumu olarak sunar. Dul bir kadın olmanın doğurduğu başka bir sorun da arkadaşlarının, *"kocalarını ayartacağı"* korkusuyla Melis'le görüşmek istememeleridir. Geleneksel değerlerin bir kadının dul olmasını hazmedemediğinin göstergesi olan bu yaklaşım, kadınların *"tecrit"* (s.98) edilmelerinin de gerekçesini oluşturur. Çünkü dul olmak, bir açıdan *"toplumun insanları tutsak eden denetimlerin etkisinde"* (s.103) sürececek bir yaşamı dayatmaktadır. Geleneksel değerlerle yüzleşerek yalnız kalan Melis, *"gençliğim, sağlam ayaklarım varken hiç kimseye ihtiyacım olmayacak. Hem artık hayatta tek başıma yürümeyi öğrenmeliyim"* (s.100) yaklaşımıyla kadınlar için her zaman bir umut olduğunu belirtir.

Melis, bu sıkıntılı döneminde kuzeni Tevfik'in *"Avrupa'ya gel, şöyle bir gez, başını dinle, herkesten uzak, her şeyden uzak. İstersen kendine yeni bir yaşam geçidi ara"* (s.111) demesini değerlendirir. Okulunu bıraktığı yerden devam ettirmek için Almanya'ya gider. Genç kadının Almanya'daki yaşamla ilgili ilk intibai, kadınların tavırlarındaki serbestliktir. Anlatıcı, cinselliğin *"kutsanmadan"* yaşanması gereken bir durum olduğunu, Avrupa'daki kadınların cinsel özgürlüklerini rahatça yaşıyor olmaları üzerinden aktarır. Yazar, Avrupa'daki kadınlara kıyasla *"şark"* kadınlarının toplumdaki konumları ve sahip oldukları haklar noktasında çok geri olduğunu, Melis ve arkadaşı Rüya arasındaki diyalogda karşımıza çıkarır:

"Bakire olmadığım alımda mı yazacaktı? Baksana Avrupalı akran hemcinslerimize, evli olsalar veya olmasalar, seks hayatlarını aksatmadan sürdürdükleri halde hanım görüntüleri mi var? Bu şark kadınına özgü bir şey, evlenince annesinin kırk ya da elli yaşındaki kopyası olmaya özenmek" (s.124).

Yazar, Melis'in de Almanya'da Avrupalı bir kadın kadar cinselliğini özgürce yaşadığını gözler önüne sererek *"şarktaki"* geleneksel kadımlık anlayışını zayıflatmayı arzular. Genç kadın, arkadaşı Alessandro'ya *"seninle yatmamı mı istiyorsun?"* (s.135) diyerek *"şarktaki"* dul kadın kimliğinden farklı, radikal bir tutum içindedir artık. Melis ve Alessandro arasındaki cinsel ilişki, anlatıcı tarafından ayrıntılı olarak anlatılır. Bu yaklaşım, yazarın geleneksel değerleri ve cinsellik anlayışını yıkmak istemesiyle ilgilidir.

Yazar, dul olan Melis'in Türkiye'de tecrit edilmiş bir hal alan yaşamını dönüştürmesinin miladı olarak cinselliği gösterir. Cinselliği üzerinden ötekileştirilen kadın, ancak cinselliğini özgürce yaşamasıyla kimlik kazanır. Zaten Melis de ancak bu şekilde bağımsız kişiliğini kazanmıştır. Alessandro'yu kız

arkadaşıyla gören Melis, bu durumdan hiç etkilenmez ve onunla ilişkisine devam eder. Hatta cinsel ilişkiyi isteyen tarafın Melis olması, onun cinselliği özgürce yaşamaya başladığının ispatı gibidir. Genç kadın, sevgilisiyle yaşadıklarını, “*seneler boyunca çok temiz ve kutsal bir hatıra olarak*” (s.166) algılamakta ve bu hatıralarıyla gurur duymaktadır. Oysaki Türkiye’deki Melis, kocasının kendisini aldattığı şüphesi üzerine boşanma kararı alma noktasına gelmişti. Şu da söylenebilir ki yazarın Türk toplumundaki geleneksel değerlere cephe alırken cinsel özgürlüğü bakire bir kız yerine dul bir kadın üzerinden aktarması, onun kısmen de olsa çekincelerinden kaynaklanmaktadır.

Yazar, ataerkil toplumda kadın ve erkeğin yüklendiği cinsel kimlikleri de sorgular. Boşandığı karısı Melis’le tekrar barışmak isteyen Cem, evli de olsa bir erkeğin başka kadınlarla birlikte olabileceğini ancak bunun kadın için mümkün olmadığını savunur. Cem, “*hangi toplumdun gelirse gelsin bir erkekte serüven başlanabilir, fakat bir kadında hiçbir zaman*” (s.185) dese de onun bu yaklaşımı, Melis için bir anlam ifade etmez. Cem, dulken hayatına birden fazla kadın girdiğini ve bunun normal olduğunu söyleyince Melis de “*sen bir kadının yalnızca tek bir erkeğe ait olması gerektiğini savunursun değil mi? Öyle ise iyi dinle şimdi beni. Senden boşandıktan sonra benim de hayatımdan bir erkeğin geçtiğini söylersem... Tam manasıyla seninle olduğu gibi karı koca olduk onunla*” (s.186-187) diyerek ataerkil toplumun temsilcisi konumundaki bir erkeğin, tüm değer yargılarını alt üst eder. Yaşadıklarına rağmen Melis’i kabul eden ve onunla evlenmek isteyen Cem de Melis sayesinde değişmiş olur. Yazar, aslında kadının sömürülmesindeki en önemli olgu olan cinsellik üzerinden ataerkil değerlerin değiştirilebileceğini ortaya koyar. Zaten, Melis barışmayı kabul eden Cem’in teklifini reddederek erkeğe bağımlı bir kadın olmadığını ispatlar.

Ekonomik olarak kocasına bağımlı olan Melis, boşandıktan sonra kendi kendisine yeten bir birey olmak için Avrupa’da eğitimine devam eder. Genç kadının hazırlandığı “*Lausanne fakültesi giriş sınavını*” kazanması, onun için “*yeniden doğmakla*” eşdeğerdedir. “*Hayattaki ilk başarıım*” (s.162) dediği Lausanne Fakültesi kazanması, onun ekonomik olarak artık bir erkeğe bağımlı olmadan yaşaması demektir. “*Çalışan insanların hayatlarını, hiçbir zaman başkaları tanzim etmez*” (s.191) diyen yazar, çalışmanın özellikle kadının özgürleşmesiyle eşdeğerde olduğunu vurgular.

Sonuç

Türk romanında boşanma konusu çok yönlü olarak ele alınmıştır. Kadının boşanma durumunda karşılaştığı toplumsal baskılar, onun karar almasını zorlaştırıcı/ engelleyici bir görev görür. Ayrıca ataerkil toplumda ekonomik kurumları elinde bulunduran kocasıyla mücadelesi de zorlu bir süreci ifade eder. Erkeğe göre ‘duygusal’ bir kimlikle ilişkilendirilen kadın, aynı zamanda eğer varsa çocuklarını da düşünmek zorundadır.

Boşanma hadisesi, çoğunlukla erkeğin kadına dönük uyguladığı şiddet ve kadını aldatması şeklinde karşımıza çıkar. Yazarların genel olarak aile kurumunun korunmasıyla ilgili sorumluluğu kadınlara yükledikleri görülmektedir. Bu yüzden de kadınların ama sadece kadınların fedakârlık yapmaları söz konusu edilmiştir.

Toplumsal ve bireysel sebeplerden dolayı boşanma kararı almayan/ alamayan roman kişilerinin hayatlarında herhangi bir düzelmeye görülmez. Aksine bu kişiler yaşamlarına daha sinik ve bağımlı bir şekilde devam etmektedirler. Kadınların şiddet ve aldatılma karşısındaki pasif tutumları kendilerini kişiliksizleştirirken kocalarının da onlara karşı tutumlarını meşrulaştırmaktadır. Bu gruptaki erkekler, karısının kendisine bağımlı olan ve bir nesneden öteye geçmeyen varlığı karşısında kadını aşağılayan her türlü yaklaşımı kendileri için bir hak olarak görmektedirler. Bu durumu eleştiren yazarlar, kadınların yaşamlarını sağlıklı bir düzlemde devam etmeleri için böyle yaklaşımları reddetmektedirler.

Erkeğin şiddet ve aldatması karşısında bu durumu sineye çekmeyen romanların kadın kişileri daha sağlıklı bireyler olarak kurgulanmıştır. Kadının, kadın kimliğiyle ve erkek karşısında erkekle eşit şartlarda bir duruş sergilemesi gerektiğini önceleyen yazarlar, bu kadın karakterlerin okur tarafından içselleştirilmesine gayret etmişlerdir. Ataerkil toplumun baskı kurumları karşısında bir direnç gösteren bu kadınlar, erkeğin kendisini hiçleştirmesini reddederler. İş yaşamında kendilerine yer de bulan bu roman kişileri toplumda artık saygın bir bireydirler. Bu grupta yer alan kadınlar, yazarların topluma dönük mesajlarının da taşıyıcısıdır.

KAYNAKÇA

- ÖNGİDER, Nilgün (2013). “Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2013; 5(2): 140-161, doi: 10.5455/ cap.20130510, s. 140-161.
- TURHAN, Naile (1979). *Geri Dönülmeyen Yol*, Met/Er Matbaası.
- ÖZAKIN, Aysel (1981). *Genç Kız ve Ölüm*, İstanbul: Yazko.
- Peride Celal (1977). *Üç Yirmi Dört Saat*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- UÇUK, Cahit (1973). *Bıraktığı Yerden*, İstanbul: Uçuk Yayınları.
- ILGAZ, Afet, (1977). *Aşamalar*, İstanbul: Okar Yayınları.
- YAZBAHAR, Zehra (2011). “Afet (Muhteremoğlu) Ilgaz’ın Romanlarında Kadın Sorunsalı”, *Turkish Studies*, C. 6/2, s. 1063-1082.
- ONURALP, Melda (1978). *Adak Mumu*, İstanbul: Serhat Dağıtım.